

Ertokuş'un kendi adıyla anılan külliyesi içindeki türbesi - Atabey / Isparta

lunan Franklar'la denizde boy ölçüşmeye cesaret edecek kadar kuvvetli bir donanma teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Ertokuş Antalya'da yirmi iki yıl kadar subaşılık yaptı ve muhtemelen 1228 yılından sonra buradan ayrıldı. I. Alâeddin Keykubad Erzincan'ı Mengüçükler'den aldıktan sonra Ertokuş'u oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'e atabeg tayin ederek onunla birlikte Erzincan'a gönderdi. Bundan dolayı Ertokuş "atabeg" unvanıyla anılmaktadır. Erzincan'a vardıkları bir süre sonra Ertokuş sultanın emriyle Şarkî Karahisar'ı (Köğonya) Mengüçükli Muzafferüddin Mehmed'in elinden alarak Selçuklu ülkesine kattı. Ertokuş'un Erzincan'daki atabegliğinin ne kadar sürdüğü ve ne zaman vefat ettiği kesin olarak bilinmemekte, ancak I. Alâeddin Keykubad'dan (ö. 634/1237) önce yaklaşık 633'te (1236) öldüğü tahmin edilmektedir. Gelendost ilçesindeki Kudret Hanı ile Isparta'daki Atabeg Ertokuş Medresesi onun tarafından yaptırılmıştır. Vakıflarının tevliyetini Armağanşah'a vermesi Ertokuş'un oğlu olduğunu gösterir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-⁵alâ²iyye*, s. 77, 99, 146, 236, 244, 248, 252, 306, 343, 359, 360-363; Eb'ül-Ferec, *Târih*, I, 398; Aksarâyî, *Müsameretü'l-aḥbâr*, s. 32; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitabeler II*, İstanbul 1347/1929, s. 232; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 266, 272, 284, 309, 335-336, 340, 343-344, 356-357, 361, 404; a.m.f., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 104-106; a.m.f., "Selçuk Devri Vakfiyeleri II. Mübârezeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *TTK Belleten*, XI/43 (1947), s. 415-429; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 129, 135, 181, 220, 241, 298; Oktay Aslanapa, "Selçuk Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yapıtılan Âbideler", *İTED*, II/1 (1957), s. 97-113; Yılmaz Öngü, "Emir Mübarezeddin Ertokuş'un Kümbeti ve Çinili Sandukası", *Önasya*, III/27, Ankara 1967, s. 14-15.

AYDIN TANERİ

ERTOKUŞ KÜLLİYESİ

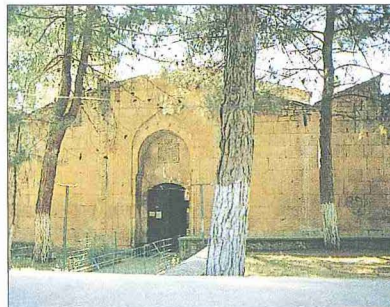
Isparta'nın Atabey ilçesinde XIII. yüzyıla ait külliye.

Bir medrese ile batı cephesine bitişik bir türbe ve doğusundaki bir camiden oluşur; ilk yapıldığında bugün yıkılmış bulunan bir hamamla sonradan yenilenmiş bir de çeşme bulunduğu sanılmaktadır. Bugün onarılarak iyi bir duruma getirilmiş olan medresenin, doğu cephesindeki taçkapı nişinin basık kemeri üzerinde bulunan sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitâbeden 621'de (1224) Abdullah oğlu Ertokuş tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir; bânisine ait vakfiyenin tarihi ise muhtemelen 669'dur (1270-71). Burada görev yapan müderrislerin listesinden medresenin XVII. yüzyılın başlarına kadar faal olduğu anlaşılmaktadır.

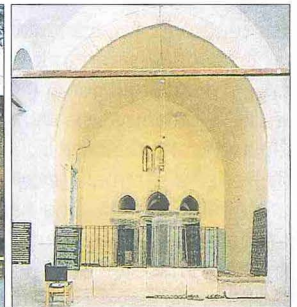
Doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olan medrese, dıştan 19,70 × 24,00 m. ölçülerinde düzgün olmayan dikdörtgen planlı ve kapalı avlulu, tek eyvanlı tiptedir. Kuzey ve güney cephelerinde, eksenin doğusunda söveli ve lentolu birer dikdörtgen kapı yer alır; cepheledeki dikdörtgen pencerelerin onarım sırasında kapatıldığı anlaşılmaktadır. Yapıya, doğu cephe eksenindeki yüksek sivri kemerle örtülmüş dışa taşkın taçkapının basık kemerli açıklığından girilir. Taçkapı nişinin karşılıklı yüzlerinde sivri kemerli ve üç sıra mukarnas kavsaralı, beş köseli birer niş bulunmaktadır. 10,00 × 10,30 m. ölçülerindeki yaklaşık kare planlı avluyu, eksenele simetrik olarak yerleştirilmiş dört silindirik sütunla duvarlar arasına enine ve boyuna atılmış sivri kemerler bölüntüye uğratmış, böylece ortaya haçvari bir plan çıkmıştır. Avlu tepesi açık basık bir kubbeye, eksenlerdeki birimler sivri tonozla, köşe birimleri ise beşik tonozla örtülüdür. Ortasında dikdörtgen bir havuz bulunan avlu kuzeyden üç, doğudan altı, güneyden dört ve batıdan iki mekânla bunların arasındaki eyvan ta-

rafından kuşatılmıştır. Batıda, doğu-batı yönünde yer alan dikdörtgen planlı eyvanın iki yanındaki mekânlar kare, diğer mekânlar farklı doğrultu ve boyutlarda dikdörtgen planlıdır. Eyvan sivri kemerle, diğer mekânlar üzerlerinde sivri kemerli birer pencere bulunan söveli ve lentolu dikdörtgen kapılarla avluya açılırlar. Kare mekânlar tromp geçişli kubbe, diğer mekânlar ise sivri tonozla örtülüdür. Güneyde, eksenin doğusunda kuzey-güney yönünde bulunan dikdörtgen planlı dar mekân, içinden geçen su oluğu dik-kate alınarak helâ, kare mekânlar da kışık dershane olarak nitelendirilmektedir. Güney duvarındaki mihrap nişinden mescid olarak kullanıldığı anlaşılan eyvanın batı duvarında, üzerlerinde sivri kemerli birer pencere bulunan söveli ve lentolu üç kapı yer almakta ve bu kapılar bitişikteki türbeye açılmaktadır. Eksende yer alan sivri kemerli fevkanî ikiz pencere, türbenin yalnızca iki yandaki birer duvarla medreseye birleştirilmiş olması sebebiyle boşluğa açılmakta ve âdeta bir süs ögesi durumu göstermektedir. İki yandaki kübik kaideli, kesik piramit başlıklı, silindirik gövdeli birer sütunla sınırlandırılmış olan mermer mihrap dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli ve beş sıra mukarnas kavsaralıdır.

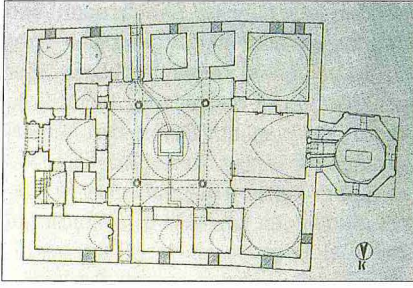
Yapıda kesme taş, moloz, devşirme malzeme, tuğla ve sıva kullanılmıştır. Kesme taş, düzgün ve kaba yontu olarak bezemeli ve bezemesiz devşirme malzemeyle birlikte duvar örgüsünde, doğu cephe dışında düzensiz bir teknikte uygulanmıştır; moloz yalnız batı cephenin üst bölümünde görülür. Duvar örgüsünün yanı sıra sütunlarla açıklıkların söve ve lentolarında, eyvanın orturtmalığının doğu yüzünde, döşemede ve su oluğunda genellikle bezemeli devşirme malzeme kullanılmıştır. Tuğla, eyvan ve giriş kemeri dışında yapıdaki bütün kemerlerde ve eyvanın kuzeyindeki odanın örtü sisteminde görülür. Örtü sisteminde, tuğlaların farklı yönde çapraz istiflenmesiyle balık sırtı örgü oluşturulmuştur. Eyvan ve

Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesiyle ana eyvanı - Atabey / Isparta

Ertokuş Külliyesi'nin planı

giriş kemeri bir taş-dört tuğla düzeninde almaşık tekniktir. İçten duvarlar ve örtü sistemi beyaz sıva ile kaplanmıştır.

Süslemeler, devşirme malzeme hariç yalnız taçkapı ve mihrapta görülmektedir. Taçkapının yüksek sivri kemeri, düz ve yuvarlatılmış çizgilerin iç içe geçmesi ve aralarında düğümlemesiyle oluşan yürek ve baklava benzeri geometrik motiflerle süslenmiştir. Dıştaki dar şerit iç içe silmeli sivri kemerlerle, içteki kaval silme ise çapraz silmelerle hareketlendirilmiştir. Girişin kenarlarındaki nişleri iki taraftan sınırlayan şeritte yan yana silmeli ve aynalı kemerler görülür. Mihrabın dış çerçevesi dilimli kemer biçimi dendanlarla, kemer köşeliklerindeki rozetler on iki kollu yıldız geçmelerle, kemer hasır örgü ve nişteki madalyon ise yine on iki kollu yıldız geçmelerle bezenmiştir. Bu medrese, Anadolu Selçukluları dışında pek görülmeyen kapalı avlulu medreseler içinde, kubbenin bütünüyle duvarlardan kurtarıldığı tek ve oldukça erken tarihlî bir örnek olması açısından önem taşımaktadır.

Sekizgen prizma gövdeli türbe içten kubbe dıştan piramidal külâhla örtülüdür. Kuzey, doğu ve güney cepheleri ekserinde yuvarlak kemerli birer fevkanî pencere bulunur. İçinde, tartışmalı olmakla birlikte bazı araştırmacılarca Mübârizüddin Ertokuş'a ait olduğu öne sürülen bir sanduka vardır. Yapıda kesme taş, tuğla, çini ve sıva kullanılmıştır. Duvar örgüsünde sarımtırak ve kırmızı taşların oldukça düzgün bir teknikte bir arada uygulanmasıyla renk almaşıklığı sağlanmıştır. Cephelerin köşelerindeki plasterler şaşırtmalı teknikte tuğlalarla örülmüş, içte döşeme kare tuğlalarla kaplanmıştır. Sandukanın firuze renkli çini kaplaması kısmen görülebilmektedir. Duvarlar ve örtü sistemi beyaz sıva

lıdır. Türbenin, eyvana asimetrik yerleştirilmiş kapılar aracılığıyla açılması, kapıların üstündeki ikiz pencereyi kapatarak işlevsiz hale getirmesi, medreseye kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerindeki duvarlarla dıştan bağlanmış olması ve ondan oldukça farklı bir teknik ve malzeme ile inşa edilmesi türbenin medreseye sonradan birleştirildiğini göstermektedir.

Medresenin doğusunda yer alan ve Böcüzâde Süleyman Sâmî'ye göre 900 (1494-95) yılında yapıldığı kabul edilen Feyzullah Camii XIX. yüzyılda büyük ölçüde yenilenmiştir. Çok sayıdaki oymalı başlıklı ahşap direklerin XIII. yüzyıl Selçuklu özellikleri göstermesinden dolayı bu yüzyıla ait bir ulu caminin temelleri üzerine inşa edildiği ileri sürülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılıoğlu İsmail Hakkı, *Kitabeler II*, İstanbul 1347/1929, s. 221-223; K. Erdmann, "Vorosmanische Medresen und Imarets vom Medresentyp in Anatolien", *Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of K. A. C. Creswell*, London 1965, s. 49-62; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 46-49; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1972, II, 42-47; Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 1976, s. 148-149; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 324-326; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, İzmir 1982, s. 41, 85; Süleyman Sâmî [Böcüzâde], *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi* (haz. Suat Seren), İstanbul 1983, s. 91-95; K. Belke — N. Mersich, *Tabula Imperii Byzantini 7. Phrygien und Pisidien*, Wien 1990, s. 47; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri II: Mübârizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi", *TTK Belleten*, XI/43 (1947), s. 415-430; Oktay Aslanapa, "Selçuk Devlet Adanı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yapıtılan Âbideler", *İTED*, II/1 (1957), s. 97-111; Yılmaz Önge, "Emir Mübarezzeddin Ertokuş'un Kümbeti ve Çinili Sandukası", *Önasya*, III/27, İstanbul 1967, s. 14-15; Yıldız Demiriz, "Atabey'deki Ertokuş Medresesinde Bizans Devrine Ait Devşirme Malzeme", *STY*, IV (1971), s. 87-100.

AYNUR DURUKAN

ERTUĞRUL, İsmail Fennî

(bk. İSMAİL FENNİ ERTUĞRUL).

ERTUĞRUL GAZİ

(ö. 680/1281-82 [?])

Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in babası.

Kimliği ve hayatı hakkında bilinenler, birçoğu geç dönemlerde kaleme alınmış eserlere dayanır. Kendisiyle çağdaş olan Bizans tarihçisi Georgios Pachymeres ile

XIV. yüzyıl Bizans tarihçilerinden Ioannes Kantakuzenos ve Nikephoras Gregoras'ın eserlerinde Ertuğrul Gazi'nin ismine rastlanmaz. Yine eserlerini XIV. yüzyıl ortalarında yazmış olan İbn Fazlullah el-Ömerî ile İbn Battûta gibi İslâm tarihçileri de Osman Bey'den bahsettikleri halde Ertuğrul Gazi hakkında hiçbir bilgi vermezler. Ona dair bilgiler, XV. yüzyıl başında yazılmaya başlanan ilk Osmanlı kroniklerinde yer alır. Bu kaynakların birçoğunda Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babasının adının Ertuğrul olduğu ve Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup bulunduğu belirtilmektedir.

Ertuğrul Gazi'nin nesebi, kuruluştan 100-150 yıl sonra yazılmış söz konusu kaynaklarda değişik şekillerde Oğuz Han'a ve hatta oradan Nüh peygambere kadar götürülür. Osmanlı Devleti'nin ilk yılları hakkında hemen hepsi noktebevi bilgilere boğulmuş olan bu kaynaklarda Ertuğrul Gazi'nin babasının adı iki ayrı şekilde belirtilmiştir. İlk Osmanlı tarihçilerinden Ahmedî, Enverî ve Karamânî Mehmed Paşa babasının Gündüz Alp olduğunu yazarlarken Oruç b. Âdil, Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi tarihçiler onun adını Süleyman Şah olarak kaydetmişlerdir. Bu ikinci kaynak grubunda verilen bilgilerin doğru olmadığı bugün kesinleşmiş gibidir. Nitekim ele geçen Osman Bey'e ait bir sikkede "Osman b. Ertuğrul b. Gündüz Alp" ibaresinin bulunması bu fikri daha da güçlendirmiştir.

Tarihî an'aneye göre hükümdar çıkarılan beş Oğuz boyundan biri olan Kayılar'a mensup Ertuğrul Gazi'nin ataları, Anadolu'nun ilk fethi sırasında Sultan Tuğrul Bey ve Alparslan'ın emirlerinin maiyetinde olarak önce Ahlat bölgesine gelmişler ve buradan Anadolu'ya yapılan gazâ ve fütuhat hareketlerine katılmışlar, daha sonra Ahlat emirlerine bağlanıp onların maiyetinde Gürcüler'e ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı savaşmışlardır. XIII. yüzyıl başlarında Ah-

Bir silsilenâmede Ertuğrul Gazi'yi tasvir eden minyatür (Derviş Mehmed, *Sûbhatü'l-ahbâr*, Österreichische Nationalbibliothek, COD.AF, nr. 50, vr. 13^odan detay)